

RYTŲ PRŪSIJOS GYVENTOJŲ TAUTINIO TAPATUMO PROBLEMA ULLOS LACHAUER ŽURNALISTINIUISE PORTRETUOSE

Sigita Barniškienė

Tautinio tapatumo problema šiuolaikinėje Vokietijoje

Tautinis tapatumas sociologų bei psichologų laikomas viena iš asmenybės tapatumo rūšių (be jos, išskiriamos etninė, kultūrinė, lyties, socialinė tapatybės), asmenybės savęs suvokimo dalimi, kuri išauga iš žinojimo, kokiai tautinei grupei priklauso asmuo¹. Vokiečių tautinės tapatybės klausimas kai kurių teoretikų traktuojamas visų pirma kaip užmaskuoto nacionalizmo ideologija². D. Claussen teigia, jog nacionalinio identiteto klausimas iškyla tuomet, kai nesaugus individas siekia susitapatinti su kolektyvu, kuriam jis priklauso nuo gimimo. Šis kolektyvas realus, nes egzistuoja tautos, tačiau jis kartu ir fiktyvus, nes visuomenė, kuriai priklauso individas, iš tikrųjų yra labai nevienalytė, susiskaldžiusi. Tautinio tapatumo klausimą visuomet lydi kitų individų išskyrimas, atmetimas iš savo būrio. Vokiečių istorijoje tai neišvengiamai susiję su nacionalsocializmu bei antisemitizmu. D. Clausseno tezę, kad tautinio tapatumo klausimas paaštrėja tada, kai žmonės pasijunta ypač nesaugūs juos supančioje pavojingoje tikrovėje, patvirtina paskutinių kelerių metų diskusija vokiečių literatūroje bei spaudoje apie dvejopą vokiečių tapatybę: buvusios Vokietijos Demokratinės Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos. Po keturiasdešimties metų susijungus atskirtoms Vokietijos dalims, pasikeitus politinei ir ekonominei sistemai Rytų Vokietijoje, Rytų vokiečiai, praėjus pirmajai euforijai po Berlyno sienos griuvimo, ėmė jausti arogantišką vakariečių elgesį naujosiose žemėse, o išliekantis socialinis bei ekonominis atsilikimas nuo Vakarų Vokietijos dar labiau sustiprino savęs vertinimą kaip antrarūšių Vokietijos piliečių. Peter Schmidt pateikia gana įdomius duomenis: po Vokietijos susivienijimo 1990-ųjų pabaigoje pagal gyventojų apklausą 85% save vertino kaip antrarūšius, iki 1995 metų ši tendencija sumažėjo iki 69%, o paskui vėl staiga pakilo: toks neigiamas savęs vertinimas pasiekė 80% Rytų Vokietijos gyventojų. Šio reiškinio priežastimi P. Schmidt laiko Vakarų vokiečių nenorą pripažinti Rytų vokiečių socialine prasme, jų patirtį ir pasiekimus transformuojant iš socializmo į kapitalistinės visuomenės narius³.

Toks vokiečių susiskirstymas į dvi visuomenes po politinio šalies susivienijimo atrodo, viena vertus, paradoksalus, kita vertus, jis pagrįstas, kaip matėme, nevienodu socialiniu-ekonominiu šalies dalių vystymusi ir netgi žmonių emociniu savo gyvenimo, biografijos vertinimu. Sociologai pažymi, kad praėjus daugiau nei dešimčiai metų po šalies suvienijimo Rytų vokiečiai vis labiau ėmė jausti nostalgiją buvusios VDR gyvenimo realijoms: ankstesniems produktams su būdingais pavadinimais, seniems filmams, kalbos formoms bei posakiams, žlugusios valdžios simboliams⁴. Ši savybė, atsispindinti ir naujausioje vokiečių literatūroje, leidžia sociologams vis garsiau kalbėti apie Rytų vokiečių identitetą, besiskiriantį nuo vakariečių, ir pripažinti, kad nors Vokietija suvienyta, joje egzistuoja dualistinė visuomenė.

Sociologiniai tyrimai rodo, kad iš socialinių ryšių Rytų Vokietijoje po politinių pokyčių atsilikė tik šeimos institucija: VDR laikais buvo tipiška derinti darbą ir šeimyninį gyvenimą, šis modelis išliko ir dabar. Rytiečiai mažiau orientuojasi į „laisvalaikio visuomenės“ modelį, būdingą Vakarams, dažniau lieka tarp savo keturių sienų, šeimoje⁵.

Ir dar vienas svarbus bruožas, būdingas žmonių visuomenės identitetui: politinių perversmų metu asmens identifikavimosi procese ypač didelę reikšmę įgauna jo biografija, nes žmogus praranda daugelį kitų, ankstesnių orientyrų. Šią tezę išskėlė, kaip teigia R. Woderich, vokiečių sociologas Alois Hahn, o ji, mūsų nuomone, tinka ir kito istorinio laikotarpio vokiečių tautinio identiteto analizei – buvusios Rytų Prūsijos gyventojų tautiniam tapatumui paaiškinti.

Biografinės Ullos Lachauer knygos „Paradiesstraße“ („Rojaus kelias“)

Ulla Lachauer, šių dienų vokiečių žurnalistė, istorikė ir režisierė, savo knygos „Paradiesstraße“ („Rojaus kelias“) pabaigos žodyje rašo, kad po Antrojo pasaulinio karo kas penktas vokiečiai buvo pabėgėlis, 12 milijonų gyventojų neteko savo tėvynės Rytprūsiuose, Mozūrijoje, Vakarų Prūsijoje⁶. Ši tėvynės netekties trauma ir po daugelio metų jau senus žmones, išblaškytus po įvairias šalis, priversdavo ieškoti savo naujo identiteto, būtent savo gyvenimo istorijoje, savo biografijoje. Šį faktą atskleidžia U. Lachauer knygos „Paradiesstraße“⁷ ir „Ostpreußische Lebensläufe“⁸. Jų tematika ta pati – Rytų Prūsijos gyventojų likimai. Tačiau šios knygos skiriasi savo žanrinėmis savybėmis: „Paradiesstraße“ sudaryta kaip Lėnos Grigoleit pasakojimas apie savo gyvenimą, – šį pasakojimą U. Lachauer užrašė daugelio interviu pagrindu, o knygoje „Ostpreußische Lebensläufe“ pati autorė pasakoja apie susitikimus ir pokalbius su pabėgėliais iš Rytprūsių, juos aprašo ir kuria žurnalistinius portretus.

Taigi U. Lachauer knygos – tai faktualinė literatūra, kurios autentiškumas leidžia ją nagrinėti sociologiniu aspektu, t. y. analizuoti aprašytų žmonių tautinės tapatybės klausimą, kaip jie patys save vertina, kokiai tautybei priskiria.

Lėnos Grigoleit (1910 – 1995) gyvenimo etapus daugiausia lėmė jos gimimo vieta – Bitėnų kaimas prie Rambyno kalno ir politiniai įvykiai: du pasauliniai karai, Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos, sovietinė okupacija, tremtis į Sibirą, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas 1990 metais. Įdomu tai, kad Lėnos Grigoleit tautinė tapatybė per gyvenimą keitėsi. Lėna Grigoleit gimė Rytų Prūsijoje, ji gerai prisimena, kad kaizerio gimtadienis būdavo didelė šventė Bitėnų kaime. Ji ilgai save laikė vokieete, nors seneliai ir tėvai šnekėjo tiek vokiškai, tiek lietuviškai, ir toks bilingvizmas buvo įprastas reiškinys Rytprūsiuose. Apie šių dviejų kalbų vartojimą Lėna Grigoleit pasakoja taip: „Tėvai mus dažniau kalbindavo vokiškai, seneliai – lietuviškai. Su samdiniais kalbėdavome lietuviškai, Kaziūnė, Vytas ir kiti, kuo jie ten buvo vardu, dažniausiai kitaip ir nesuprasdavo. Bet kai kurie žmonės Klaipėdos krašte mokėjo tik vokiškai. Kai į mūsų sodybą kas užsukdavo, dažniausiai mums išsprūsdavo vokiški žodžiai. Kartais kalba išduodavo žmogaus būseną. Kai Karlas uždainuodavo lietuviškai, buvo aišku – jis prisisiurbęs. Blaivus jis kalbėdavo tik vokiškai. Meldėsi Karlas mieliau lietuviškai“⁹.

Lėnos Grigoleit teigimu, didelę įtaką jos vėlesniam lietuviybės pasirinkimui padarė mirštančio senelio žodžiai, kuriuos jis ištarė lietuviškai tarsi palaiminimą: „Lėne, – mokė jis mane, – gyvenk taip, kad niekada nesupykytum savo artimųjų ir neužtrauktum šeimai gėdos“¹⁰. Asmeninio gyvenimo įvykiai – draugystė, meilė, vedybos – taip pat didele dalimi lėmė Lėnos Grigoleit tautinio tapatumo kitimą. Lėna draugavo su Bitėnuose gyvenusio lietuviškos spaudos leidėjo Martyno Jankaus dukra Elena, o veikiama šios draugystės vėliau apsisprendė tekėti už lietuvių Konstantino Kondratavičiaus, o ne už jai patikusio vokiečio Frico, kurio šeima nenorėjo į savo namus įsileisti Lėnos.

Antrasis pasaulinis karas užklupo Kondratavičius Smalininkuose. Lėna buvo laikoma vokieete, Hitlerio šalininkai sveikino ją, nes Klaipėdos kraštas sugrįžo į reichą. Konstantinui teko slapstytis nuo gestapininkų, nes šie jį norėjo paversti šnipu. Jau buvo gimę dvi Kondratavičių dukrelės, Lėna turėjo galanterijos parduotuvę tiesiai prieš gestapo būstinę ir jautėsi tarsi tarp dviejų ugnių. Tačiau būtent tuo sunkiu metu, veikiama hitlerininkų žiaurumo, žydų šaudymo Lėna pajuto poreikį atsisaityti savo vokiško tapatumo: „Tada pirmą kartą pasijutau esanti lietuvė. Tokiomis aplinkybėmis negalėjau būti vokieete“¹¹.

Lėnos Grigoleit moralinės savybės – nesusitaikėliškumas, žiaurumo smerkimas, aiškus tiesos pojūtis bei nepaprastai stiprus ryšys su gimtąja žeme ir vėliau sąlygojo jos tautinio tapatumo virsmą. Kad ji vis labiau jautėsi lietuve, nereiškia, jog Lėna nutraukė ryšius su savo buvusiais kaimynais, karo metu ir po karo, jau N. Chruščiovo laikais, pasitraukusiais į Vokietiją. Lėna rašė jiems, priimdavo juos atvykusius po daugelio metų apsilankyti gimtinėje, pati 1989 metais buvo nuvažia-

vusi į Vokietiją, tačiau jai tai buvo svetimas kraštas, o gimtieji Bitėnai, atgauta Lietuvos nepriklausomybė ją traukė ir žavėjo. Ji liko vienintelė senbuvė Bitėnuose, o jos pasakojime; užrašytame U. Lachauer, daug kartų pasigirsta tarytum skundas, gailėstis, jog išnyko Prūsijos lietuvių etninė bendrija, jog kaimynai tapo vokiečiais Vokietijoje, o artimieji – vaikai, anūakai – lietuviais, jau nebemokančiais vokiškai: „Mūsų, Prūsijos lietuvių, manau, jau nebėra. Jie jau seniausiais išmirė. Prie Nemuno dar gyvena keletas tokių kaip aš. Mes išnaikinti, nebegalime būti kartu, nebegalime sukurti tokios bendrijos, kokią Lietuvoje sudaro lenkai. Mano vaikai ir anūakai yra lietuviai, tiesiog lietuviai. Ir nėra jokios prasmės dėl šito daugiau ginčytis. Turiu pripažinti, mano vyras buvo teisus. Turėjau labiau jam pritarti. Šiandien, jei jis mane pamatytų, būtų patenkintas dėl mano patriotizmo“¹².

Žmogaus tautinį tapatumą iš dalies apibūdina ir jo konfesinė priklausomybė. Taip buvo ir su Prūsijos lietuviais, kurie, skirtingai nuo Didžiosios Lietuvos katalikiškos gyventojų daugumos, buvo evangelikai. Istoriskai įdomus ir, matyt, unikalus buvo atvejis, kai 1510 metais dvidešimtmetis Brandenburgo–Ansbacho hercogas Albrechtas buvo išrinktas vokiečių riterių ordino didžiuoju magistru. Po pralaimėjimų prieš Lenkiją jis ilgesnį laiką buvo apsistojęs Niurnberge, kur sutiko Reformacijos skelbėjus. Martino Liuterio patarimu, Albrechtas 1525 metais katalikišką Ordino valstybę pavertė pasaulietiška ir, tuo pačiu metu įvedęs joje Reformaciją, tapo pirmuoju Prūsijos hercogu. Jis buvo ir pirmasis evangelikų giesmynų autorius bei leidėjas Prūsijoje¹³.

Lėnos Grigoleit atsiminimuose randame įdomų faktą, parodantį, kaip tos pačios šeimos nariai, priklausomai nuo politinių-visuomeninių aplinkybių, tampa kitos konfesijos išpažinėjais arba praranda tikėjimą. Tėvo Konstantino Kondratavičiaus noru, jų dukros buvo krikštijamos katalikų kunigo ir turėjo lankyti katalikų bažnyčią, nes taip buvo pažadėta katalikų kunigui prieš Kondratavičių vestuves. Lėna prisimena, kaip dukra Birutė, būdama maža, spyriojosi ir jokiū būdu nenorėjo su mama eiti į evangelikų bažnyčią, o ten nutempta per prievartą vėliau tėvui sakė, jog mama turi persikrikštyti¹⁴. Lėnos anūakai, Žilvinas ir Mindaugas, užaugę tarybinėje santvarkoje, nepaisė močiutės pastangų juos įpratinti lankyti Lauksargių bažnyčią. Lėna prisimena, kad Mindaugas, dar neturėdamas ir keturiolikos, pasakė: „Močiute, daugiau į bažnyčią neisiu. Mokytoja sakė, kad Dievo nėra ir kad tikėti – tikra kvailystė“¹⁵. Tačiau Žilvinas, tarnaudamas sovietų armijoje ir kentėdamas kitų kareivių patyčias, prašė motinos atsiųsti maldaknygę, kad turėtų atramą¹⁶.

Galėtume daryti išvadą, kad Lėnos Grigoleit tautinė tapatybė per jos ilgą gyvenimą pamažu kito. Šiam procesui vykti buvo ir išankstinės sąlygos: Prūsijos lietuvių tautiškumas buvo dualistinis, be to, didžiulę įtaką darė politiniai įvykiai ir ne mažiau svarbios buvo Lėnos Grigoleit-Kondratavičienės stipraus, nuoseklaus ir atkaklaus būdo savybės. Skirtingai nei kiti bitėniškiai, ji pasirinko sunkesnę buitį, bet liko ištikima savo gimtinei, savo etninėms šaknims, nors viena dalis tų šaknų turėjo nudžiūti.

Vokiečių skaitytojai buvo sužavėti aiškiu Lėnos Grigoleit protavimu, jos inteligencija, kuri atrodė tokia nelaukta iš prarasto tolimo Rytprūsių kaimelio. Eugenijus Lukašovas išvertė šią knygą ir į lietuvių kalbą, ją 2001 metais išleido Baltųjų lankų leidykla.

„Ostpreußische Lebensläufe“ – „Rytprūsiškos biografijos“

Ši U. Lachauer knyga pasirodė dvejais metais vėliau nei „Rojaus kelias“, t. y. 1998 metais. Ji skiriasi nuo „Rojaus kelio“ ne tematika, o žanrinėmis ypatybėmis. „Rojaus kelyje“ U. Lachauer tekstą struktūravo taip, kad portretuojamasis asmuo pats pasakojo savo gyvenimo istoriją, o žurnalistės balsas buvo girdimas tik pabaigos žodyje. „Rytprūsiškos biografijos“ susideda iš dešimties žurnalistinių portretų, kuriuos formuoja jau pati autorė, cituoja aprašomą asmenį, komentuoja jo pasisakymus, vertina ir daro išvadas.

Šioje knygoje sukurtas dar vienas Prūsų lietuvis – Erdmutės Gerollis (1911–1996), gyvenusios Vabelių raiste, – portretas. U. Lachauer ją keletą kartų aplankė 1990 metais, kalbėjosi apie jos

praeitį vokiškai, tačiau pokalbiai su Erdmute mezgėsi sunkiai, nes, kaip ji pati sakė, jos vokiečių kalba jau primiršta, o ir pasaulėvaizdis gana ribotas, senatvės stipriai paveiktas.

Erdmutė Gerollis, panašiai kaip ir Lėna Grigoleit, nepabėgo į Vokietiją, liko gyventi savo tėvų name per karą ir sovietiniu laikotarpiu, kol jos namą 1990 metais nupirko Buities muziejus kaip raisto valstietės būsto egzempliorių. Tuomet ji persikėlė gyventi į Suvernus pas savo seserį Mariją, o amžino poilsio atgulė Kintų kapinėse.

Galima paminėti detales, liudijančias dvejopą arba, kaip autorė vadina, „svyruojantį“ tautinį identitetą: Erdmutės Gerollis šeimoje buvo kalbama lietuviškai, tačiau jos brolių ir seserų vardai buvo vokiški: Hansas, Augusta, Anna, Marija, Ruth. Mokykloje mokytojas vokietis ją dažnai vadindavo Erdme, tarsi norėdamas pabrėžti jos lietuvišką kilmę, ypač kai ji darydavo klaidas, kalbėdama vokiškai¹⁷. Griaunant Erdmutės namą, buvo pavogtos dvi jos Biblijos – vokiška ir lietuviška. Vadinasi, ir santykis su Dievu buvo realizuojamas per abi kalbas.

U. Lachauer, norėdama parodyti skirtumus tarp Erdmutės Gerollis asmenybės ir vokišką tapatumą įgijusių jos buvusių kaimynų, karo metu pabėgusių ir po karo išsikėlusius į Vokietiją, trumpai pamini Anną Schmidt, nuo 1958 metų gyvenančią Vokietijoje prie Krefeldo. U. Lachauer nuomone, didžiausi skirtumai tarp šių moterų pastebimi jų santykiuose su tikėjimu. Anna Schmidt retai eina į bažnyčią, nes joje neberanda pamaldumo, o greičiau modernias giesmes bei sociologines analizes. Jos požiūris į mirtį taip pat visai kitoks nei Erdmutės. Pastaroji daug šneka apie mirtį, ją guodžia mintis, kad atsiguls prie tėvų savo gimtojoje žemėje, o Anna nori būti sudeginta ir anonimiškai palaidota, be antkapio su įrašytu vardu. Erdmutė tiki pomirtiniu gyvenimu, Anna į tai žiūri skeptiškai¹⁸. Šie pasaulėžiūriniai skirtumai išsivystė dėl skirtingų gyvenimo sąlygų, skirtingos patirties, skirtingo sąlyčio su industrine visuomene, modernia civilizacija.

U. Lachauer savo komentaruose teigia, jog Prūsų Lietuvos išnykimo data reikėtų laikyti 1944–1945 metus, kai dauguma Prūsų lietuvių pabėgo į Vakarų, o kurie liko, pateko į Stalino nagus. Vokietijoje Prūsijos lietuviai buvo laikomi vokiečiais, nes niekas nesidomėjo jų išskirtinumu, o likusieji apie 30 000 sovietinėje Lietuvoje buvo traktuojami kaip lietuviai, tarybiniai piliečiai, neturintys teisės į kitą tautinį tapatumą¹⁹. Taigi Erdmutę Gerollis Ulla Lachauer laikė netikėtu paskutiniu gyvybės ženklu iš Prūsų Lietuvos.

Visiškai kitoks tautinio tapatumo kompleksas atsispindi Benno Gritzmacher, Klaipėdoje gimusio žydo, žurnalistiniame portrete. Jis taip pat gana vienišas Vokietijos pietuose, Viurcburge, su žydų bendruomene jį sieja daugiau turizmo verslo reikalai, o ne kultūrinio bendrumo ar bendros religijos ryšiai. Apie savo santykius su žydais jis kalba taip: „Apie žydų tikėjimą aš žinau mažai. Netgi mišrių aš nesuprantu. Aš tik žinau, kad esu žydas. Rusijoje žydai išnyks. O čia taip pat. Dar Miunchenas, Frankfurtas, Berlynas, o daugiau viskas. Dar yra tik žydų kapinės, bet jos visos uždaros“²⁰.

Tokios minorinės gaidos prasiveržia Benno Gritzmacherio pokalbiuose su Ulla Lachauer tik retkarčiais, pašnekovas linkęs pabrėžti, jog jis Vokietijoje gyvena labai gerai, gauna pensiją, kurios jam visai pakanka. O jo praeitis kupina kontrastingų įvykių: jo tėvas buvo uosto vežikas Klaipėdoje, gimęs Kretingoje, o motina – žydė iš Darbėnų. Jo šeimoje buvo kalbama vokiškai, ne jidiš, ir ne lietuviškai, o žydų papročių taip pat nebuvo griežtai laikomasi. Rusams okupavus Lietuvą 1940 metais, Benno ėjo į žydų mokyklą, ten ir išmoko jidiš kalbos. Jo tėvai buvo sušaudyti Kretingoje, prasidėjus karui, Benno nuomone, tai padarė lietuviai, o jis pats rusų kareivių dėka pateko į Kostromos vaikų namus, kur išmoko rusiškai. Po karo jis sugrįžo į Klaipėdą ir, būdamas apsukrus, greitai ėmė kopti karjeros laiptais, dirbdamas prekybos tinkle. Savo sovietiniame pase Benno įrašė tautybę „žydas“, tačiau su likusiais gyvais žydais jis bendravo daugiausia rusiškai, o su mėmelendriais tik paslapčia vokiškai. Benno Gritzmacher buvo vedęs baltarusę. Vėliau jis įsipainiojo į korupcinius prekybos ryšius, vis bandė emigruoti, tačiau tai pavyko tik 1972 metais. Benno atsidūrė Izraelyje, tačiau neilgam, nes jo brolis, išlikęs gyvas Dachau koncentracijos stovykloje, gyveno Vokietijoje. Benno, apsigyvenęs Vokietijoje, buvo laikomas vokiečiu, bet prieš tai jis turėjo gauti

patvirtinimą iš Klaipėdos, kur kadaise nuomojo butą, jog jis – „vokiečių žydas“. Šis patvirtinimas Benno buvo vienintelis jo kilmės įrodymas.

Ši sudėtinga biografija liudija, kad tautinio tapatumo klausimas turi begalę juridinių niuansų ir pasekmių, kurios lemia žmogaus likimą. Benno Gritzmacher džiaugiasi susikūrus savo gerovę ir asmens laisvę, nes galėjo pasinaudoti persikėlėlio iš vokiečių galutinai prarastų provincijų statusu. Jis gyvena pagal principą: kur gerai, ten tėvynė (*Ubi bene, ibi patria*).

Kitoks likimas dar vieno Lietuvoje gimusio žydo – Michelio Rabinowitz'iaus. Ulla Lachauer su juo susitiko Tel Avive, kur jis su žmona Chaja gyvena nuo 1966 metų, o gimė jis Plungėje 1921 metais. 1924 metais šeima persikėlė į Klaipėdą, kuri tuo metu jau buvo prijungta prie Lietuvos. Michelio tėvai buvo žydai, tačiau jo gimtoji kalba buvo vokiečių, jo Bar Micvos šventėje dalyvavo daugiau vokiečių berniukų nei žydų²¹. Michel Rabinowitz prisimena 3-iojo dešimtmečio Klaipėdą kaip vokišką miestą, nors iš Didžiosios Lietuvos buvo atsikėlę daug valdininkų, karininkų, pramonės darbuotojų, tačiau, jo akimis, jie jautėsi svetimi ir suvaržyti šiame mieste. Michelio atmintyje išliko tragikomiškos situacijos iš lietuvių įvestos Jūros šventės, kai žmonės puldavo į jūrą šaukdami „Mūsų jūra!“ . Kai kurie nemokėjo plaukti, imdavo skęsti ir vokiečių gelbėjimo tarnybai tekdavo juos traukti iš jūros²².

Žydų Klaipėdoje gyveno daug: nuo dviejų tūkstančių po Pirmojo pasaulinio karo jų skaičius išaugo iki aštuonių tūkstančių 1938 metais²³. Michel domėjosi žydų gyvenimu, tačiau jis keliavo dviračiais po Klaipėdos kraštą ir su lietuvių skautais, ko kiti vokiečių berniukai nedarė. Michel Rabinowitz buvo žymus lengvaatletis, ir kaip tik tai jį išgelbėjo 1942-aisiais, kai jis, pabėgęs nuo Hitlerio į Latviją, buvo sučiuptas rusų ir, apvilktas raudonosios armijos kareivio uniforma, pateko į Leningrado apsuptį ir NKVD įtartas šnipinėjimu, nes kalbėjo tik vokiškai, buvo pasodintas į kalėjimą. Tuomet atsitiktinis liudininkas – lietuvis komunistas, raudonosios armijos kareivis, atpažino žymų žydų sportininką Micheli Rabinowitz'ių. Žydiška kilmė neapsaugojo Michelio nuo tremties į Sibirą, ketverius metus jis praleido Komsomolske prie Amūro, lageryje, kartu su Volgos vokiečiais, Krymo totoriais, čečėnais, lietuviais, latviais. 1946-aisiais jis buvo netikėtai paleistas iš kalėjimo ir jau 1947-aisiais vėl sugrįžo į Klaipėdą, kur sėkmingai pradėjo dirbti žvejų kolūkių aprūpinimo maisto produktais valdytoju, po trejų metų buvo perkeltas į Vilnių, anksčiau buvusį „Lietuvos Jeruzalę“, kur gyveno apie 80 000 žydų. Po karo jų gyvų buvo likę visai nedaug. Michel Rabinowitz prisimena, kad Vilniuje jis jautėsi keistai: jo viršininkai buvo rusai, o pavaldiniai sandėliuose – lietuviai, vienų jis buvo vadinamas Michailu Grigorjevičiumi, kitų – Mykolu Rabinovičiumi. 1953 metais, vykstant antisemitinei kampanijai, jis buvo atleistas, motyvuojant tuo, kad jis, žydas, gali apnuodyti jam patikėtus maisto produktus. Greitai jis vėl gavo darbą – šį kartą kanceliarijos prekių sferoje, jo žmona Chaja, žydė iš Darbėnų, turėjo pelningą vietą – ji dirbo skrybėlaičių siuvėja. Su dviem dukromis, Sima ir Fryda, tėvai šeimoje kalbėjosi rusiškai, kad joms geriau sektųsi mokykloje. Dukros tėvo iniciatyva tapo geromis šachmatininkėmis, o Michel Rabinowitz vis dažniau ėmė galvoti apie savo žydišką tapatumą ir galimybę gyventi Izraelyje, nors finansine ir karjeros prasme jam Vilniuje klostosi gerai – jis tapo baldais prekiaujančios įmonės vadovu. Michel Rabinowitz dėl žmonos Chajos jau buvo išmokęs jidiš kalbą, domėjosi žydų kultūra Vilniuje. Po ilgų bandymų 1966 m. visai Rabinowitz'ių šeimai pagaliau pavyko emigruoti į Izraelį. Ir nors gyvenimo pradžia šioje šalyje buvo sunki – Micheliui teko lieti asfaltą gatvėse, tačiau vėliau jis suprato, kad jo vieta čia, čia jo tėvynė. Kai su Ulla Lachauer lankėsi Golano aukštumose, kurias Izraelis užkariavo 1967-aisiais, jis tarė: „Pažiūrėkite, kokia graži mūsų šalis“. Galima teigti, jog Michelio Rabinowitz'iaus biografija – tai „pasiiekto“ identiteto pavyzdys²⁴. Pagal nacionalizmo teoretiką Ernestą Gellnerį, „tautos yra žmonių įsitikinimų, lojalumo ir solidarumo artefaktai. Paprasta asmenų kategorija (sakykim, tam tikros teritorijos gyventojai ar, pavyzdžiui, kalbantys tam tikra kalba žmonės) tampa tauta, jei – ir kai – šios kategorijos nariai tvirtai pripažįsta tam tikras tarpusavio teises ir pareigas vienas kitam dėl jų bendro buvimo jos nariais“²⁵. Šis voliuntaristinis tautos apibrėžimas labai tinka Michelio Rabinowitz'iaus sąmoningam savo žydiško identiteto sukūrimui, Izrae-

lio, kaip savo tėvynės, pasirinkimui, nors vokiška kultūra pirmojoje jo gyvenimo pusėje buvo daug svarbesnė.

Išvados

Apžvelgus šias kelias U. Lachauer aprašytų žmonių, kilusių iš buvusios Rytų Prūsijos, biografijas, galima padaryti tokias apibendrintas išvadas:

1. Tautinis tapatumas nėra nuolatinė ir nekintama asmens savybė.
2. Tautinis tapatumas dažniausiai kinta, kai keičiasi politinė ir visuomeninė santvarka, valstybių sienos. Tai objektyvus veiksnys.
3. Žmogus turi galimybę rinktis savo tautinį tapatumą – tai priklauso nuo jo charakterio ir valios ypatybių, jo moralinių nuostatų, gyvenimo patyrimo. Tai subjektyvus veiksnys, lemiantis asmens tautinį tapatumą.
4. Tautinis tapatumas dažnai priklauso nuo pasirinktos gyvenimo vietos, tačiau tai nėra visa lemiantis veiksnys. Asmeninė žmogaus praeitis gali lemti naują tapatybę (Rytų vokiečių tapatybės atvejais) arba faktišką tautinio tapatumo nebuvimą (Benno Gritzmacherio biografija).

Išnašos

- ¹ Wilberg S. Nationale Identität. IHS, Bd. 172, 1995. <http://waxmann.com/kat/344.html> (Stand vom 18.11.2004).
- ² Claussen D. Vergangenheit mit Zukunft. Über die entstehung einer neuen deutschen ideologie. In: Hrg. von W. Eschenhagen. *Die neue deutsche Ideologie*. Darmstadt, 1988. <http://www.Google.de/searc.../agr18+nationale+Identit> (Stand vom 18.11.2004).
- ³ Woderich R. Ostdeutsche identitäten zwischen symbolischer konstruktion und lebensweltlichem Eigensinn. *Schriftfassung des Referates auf der Konferenz „The German Road from Socialism to Capitalism“*. Harvard University, Centre for European Studies, June 18-20, 1999. <http://www.biss-online.de/htmlbeitraege/Ostdeutsche%20Identitaeten.htm> (Stand vom 18.11.2004).
- ⁴ Ten pat, p. 8–9.
- ⁵ Ten pat, p. 15.
- ⁶ Lachauer U. *Rojaus kelias. Rytprūsių ūkininkės Lėnės Grigolaitytės prisiminimai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 137.
- ⁷ Lachauer U. *Paradiesstraße. Lebenserinnerungen der ostpreußischen Bäuerin Lena Grigoleit*. Reinbek bei Hamburg, 2002.
- ⁸ Lachauer U. *Ostpreußische Lebensläufe*. Reinbek bei Hamburg, 2003.
- ⁹ Ten pat, p. 13.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Ten pat, p. 41.
- ¹² Ten pat, p. 123.
- ¹³ Motekat H. *Ostpreußische Literaturgeschichte mit Danzig und Westpreußen*. München, 1977, S. 37.
- ¹⁴ Lachauer U. *Rojaus kelias...*, p. 37.
- ¹⁵ Ten pat, p. 121.
- ¹⁶ Ten pat, p. 120.
- ¹⁷ Lachauer U. *Ostpreußische Lebensläufe...*, S. 122 – 123.
- ¹⁸ Ten pat, p. 136.
- ¹⁹ Ten pat, p. 109.
- ²⁰ Ten pat, p. 190.
- ²¹ Ten pat, p. 395.
- ²² Ten pat, p. 403.
- ²³ Ten pat, p. 398.

²⁴ Valantiejus A. Ernest Gellner – nacionalizmo teoretikas. Gellner, E. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius, 1996, p. 225 – 233.

²⁵ Gellner E. *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius, 1996, p. 22.

The Problem of the Eastern Prussian National Identity In Ulla Lachauer's Journalistic Portraits

Sigita Barniškiene

Summary

The aim of the article is to analyze the importance of ethnic dependence in the fate and biographies of Klaipeda people, exhibited by contemporary German historian and journalist Ulla Lachauer in her books 'The Way of Paradise' and 'Eastern Prussian Biographies'. These books are based on facts since the author collected the material mainly by communicating with the former inhabitants of Eastern Prussia.

The book 'The Way of Paradise' is devoted to Lena Grigoleit's life description. It outlines how Lena's personality and her family deal with the problem of national identity. Lena's relation to Germany and the German language differs greatly from the one of her neighbors Bitenai countrymen, who migrated to Germany after the Second World War. Furthermore, this relation is even different from her daughters' who became Lithuanians.

Lithuanian and German ethnic dependence is revealed through the character of Vabelis marsh resident Erdmute Gerollis in the book 'Eastern Prussian Biographies'. Like Lena Grigoleit she experienced the horror of war and remained in the native land till the end of her life.

Jewish and Lithuanian ethnicity is combined in Michel Rabinowitz's personality who was born in Plunge and who remembered Klaipeda and Lithuanian nature with nostalgia when Ulla Lachauer was talking to him in his present homeland Israel.

Another Jewish character Benno Gritzmacher who lived in Klaipeda for a long time has chosen Germany but not Israel to live in his old age. The blend of Jewish and German, German and Lithuanian nationalities into one personality, the peculiarities of language use, the chosen place of residence not only characterize the definite people and their fate but also give us the opportunity to look at the former political and historical situation in Eastern Prussia and help to understand the Lithuanians relation to this region. The history of states is revealed through people's individual experience and in accord to the understanding of national identity the biography of man is created.

Gauta 2004 12 02

Spausdinti rekomendavo: dr. Raminta Gamziukaitė-Mažiulienė,
doc. dr. Nijolė Strakauskaitė